

Socialinis konstruktyvizmas – intelektualinė išdaiga

Kelios pastabos Piotro Rudkouskio straipsniui

Mariusz Grygianiec [Marius Grigonis]¹

Varšuvos universitetas

Perskaičius Piotro Rudkouskio tekstą *Socialinis konstruktyvizmas – priemonė tautinės tapatybės problemoms? Baltarusių atvejis*, tenka pritarti jo negatyviai nuostatai apie konstruktyvistų siūlomą metodologiją tyrinėjant tautą – šiuo atveju baltarusių tautos genezę ir struktūros tyrimų metodologiją. Deja, nebūdamas giliau susipažinęs Baltarusijos istorijos tema, negaliu tarti atsakingo žodžio apie pačią baltarusių tautą. Vis dėlto tai neklaido pasisakyti konstruktyvizmo metodologijos klausimu ir apie patį konstruktyvizmą kaip tokį.

Aptardamas „Silpnąsias konstruktyvistinės prieigos puses“, Rudkouski pristato santūrią konstruktyvistinės nuostatos kritiką, reprezentuojamą istoriko Valero Bulhakau. Formuluoja keletas klausimų ir abejonių, į kurias konstruktyvizmas negali atsakyti iš esmės. Šios abejonės ir klausimai yra visiškai suprantami ir pateisinami, vis dėlto jie ne mažiau įrodo, kad teksto autorius iš tiesų rimtai traktuoja poziciją, su kuria diskutuoja. Tuo tarpu kyla klausimas, ar apskritai įmanoma diskutuoti su pozicija, kuri yra neracionali ir skelbia akivaizdžiai klaidingus dalykus – nepaisant to, jie yra madingi ar šiuolaikiški. Čia atsiskleidžia autoriaus silpnumas: jam trūksta ryžto pasakyti, kad ginčijasi su paprasčiausiais intelektualiniais sukčiais.

Konstruktyvizmas – tai būtent intelektualinis sukčiavimas. Filosofijoje, panašiai kaip moksle, viena pagrindinių vertybių – jeigu ne pati svarbiausioji – yra tiesa. Dar pridurčiau, kad tik tiesa tēra įdomi. Tuo tarpu konstruktyvistai skelbia virtinę aiškių klaidų, jų pagrindu renčia tariamą metodologiją ir užsiima intelektualiniu kvailinimu, krečia intelektualines išdaigas. Tai įrodyti pakankamai paprasta. Kaip pavyzdį pasirinkime pamatinę tezę, skelbiančią, kad „tauta – tai vaizdiny apie tautą“. Juk tai akivaizdi nesąmonė. Yra nesuprantama, kodėl tiek daug intelektualų tą tvirtinimą laiko tiesa, netgi ir įdomia tiesa. O juk pateiktas teiginys priklauso tokių teiginių tipui, kaip „Mano žmona yra mano žmonos vaizdiny“; „Pietūs, kuriuos valgau, yra pietų vaizdiny“. Nėra jokio pateisinimo šio tipo konstatavimus traktuoti rimtai.

¹ Varšuvos universiteto lenkų analitinės tradicijos filosofas Mariusz Grygianiec, būdamas neabejingas savo protėvių šaliai, nustatė, kad jo senelis kalbėjo bei rašė lietuviškai. Ši aplinkybė jį paskatino per kelerius metus išmokyti norminę lietuvių kalbą. Ja paskelbė keletą analitinės metafizikos srities darbų „Problemos“ ir „Logose“, pasirašydamas jau savo senelio – Grigonio – pavarde. Yra Lietuvos filosofų draugijos narys – jokiai kitai draugijai, partijai ar klubui pasaulyje nepriklauso. Pateikiama trumpa replika skiriama Lietuvos auditorijai. (*Vertėjo pastaba*.)

Įprasta, kad tyrimai bet kurioje srityje veda teorijos link – teisingų teiginių apie tikrovę formulavimų, teiginių, kurie aprašo, paaiškina ir prognozuoja realybę. Rišamoji medžiaga čia visada yra tiesa. Tas kuris, savo tyrimų užduočių pagrindus paremia akivaizdžiai klaidingomis tezėmis, negali siekti tikrovės – daugių daugiausia gali agituoti arba kurti ideologiją. Tačiau agitacijai ir ideologijai nėra vietos moksle. Tai, kad kai kurie joms pasiduoda, mokslui neturi reikšmės.

Tezės (1)–(3), kurias nurodo Rudkouski, yra evidentiškos klaidos – geriausiu atveju jas galima traktuoti kaip atsidavimą kategorijų painiojimo klaidai. Štai konstruktyvistams gali atrodyti, kad, norint iširti konkrečios tautos istoriją (jos genezę, struktūrą ar atributus), pakanka iširti, ką šia tema vaizduojasi arba vaizdavosi kai kurie jos atstovai. Normalioje tyrimų situacijoje pasakytume, jog tai yra demonstratyvus pasityčiojimas iš tiriamosios veiklos. Deja, kai kuriems atrodo, jog toks kategorinis painiojimas yra „intelektualiai vaisingas“. Šiuo būdu nekvestionuoju, kad toje istorijoje tautos savimonės dėmuo yra neesmingas arba kad nesvarbūs paties įvairiausio pobūdžio istoriniai dokumentai. Viskas yra labai svarbu, tačiau tai sudaro tik vieną elementą dalykų visumos, į kurią tyrime privalu atsižvelgti. Visų pirma dera pabrėžti, kad konstruktyvizmo metodologija istorijos atžvilgiu yra absoliučiai antirealistinė. Andersono definiciją, jog „tauta – tai įsivaizduojama politinė bendruomenė“ – kiek ji bebūtų tos metodologijos pagrindu – ją dera traktuoti kaip intelektualinį skandalą ir provokaciją. Rudkouskio opinią, jog „Kiekvienas alternatyvus požiūris turi didesnę ar mažesnę atnaujinančią „šviežumo“ galią: leidžia išvelgti naujus problemos aspektus, kurių anksčiau neregėta ir išmėginti tuos sprendimus, kurie neateidavo į galvą“, laikau perdėtai mandagia. Konstruktyvizmas nieko nepaaiškina, nieko įdomaus neparašo, jis netinkamas jokiuose empiriniuose tyrinėjimuose, o pasirenkamų šaltinių ir akcentų požiūriu gali būti visiškai sėkmingai pakeistas tradicine prieiga.

Egzistuoja tautą konstituojančios veiksniai: etninė kilmė, tautinė sąmonė, kalba, gyvenimas tam tikroje teritorijoje, įpročiai, papročiai, tikyba, paveldas (literatūros, muzikos, dailės, architektūros, amatų etc etc). Iš esmės visi tie veiksniai paklūsta įprastam empiriniam tyrimui. Aišku, mėgindami rekonstruoti konkrečios tautos istoriją, turime sunkesnę užduotį, – nelygu, kokiais dokumentais disponuojam. Visada privalome laikytis išskirtinio kriticizmo. Tačiau tai jokia priežastis šiuos tyrimus paversti kieno nors vaizduotės tyrimais. Tai sukurtų istorijos karikatūrą, o būtent tokį sprendimą siūlo konstruktyvizmas. Atkreipkime dėmesį į lietuvių tautos istoriją. Ši tauta egzistavo net tais laikais, kuriais nedisponavo savo kalba rašytais dokumentais, gali būti, kad nedisponavo netgi vienareikšmiu vaizdiniu apie save pačią. Šioji tauta – be jokios gilios grupinės autoidentifikacijos, vaizdinių ir netgi be išskirtinio kultūrinio įdirbio – savo laiku sukūrė didžiausią valstybę Europoje. Vis dėlto – pagal konstruktyvistinius kriterijus – lietuvių tauta tuomet neegzistavo. Man atrodo, kad protingiau pripažinti tuometinį lietuvių tautos egzistavimą, nei akceptuoti šiuolaikinę konstruktyvistinę metodologiją.

Dėl tvirtinimo (4) sunku vienareikšmiškai atsakyti. Jeigu tautos egzistavimui kaip sąlygą *sine qua non* keltume tautinės bendrijos grupinės sąmonės sąlygą, tai ši tezė gali būti teisinga – juk XIX a. Europoje buvo tautinės minties sužydėjimo periodas, kuris kitame amžiuje lėmė daugybės naujų valstybių atsiradimą tipiškai nacionalistiniu pagrindu. Vis dėlto jeigu pripažinsime, kad tokia bendruomeninė tautos autoidentifikacija nėra būtinoji jos egzistavimo sąlyga, tai ir šioji tezė pasirodys esanti klaidinga. Mažiau mandagiai kalbant (nei Rudkouskio interpretacijos atveju) – konstruktyvistinė tautos tyrimų prieiga yra iš esmės klaidinga ir nepajėgi. Bijau, kad šią prieigą apskritai inspiravo ne pažintiniai motyvai.

Jeigu mano priekaištai skaitytojų neįtikina, tegul teikiasi įsivaizduoti, kokius galimus rezultatus baltarusių tautos istorijos tyrinėtojams gali suteikti konstruktyvizmo metodologijos taikymas. Sakykime, kad ši metodologija turi būti pritaikyta visuomenės ir istorijos tyrinėjimams. Tarkime, visi istorikai, tyrinėjantys Baltarusijos praeitį, savo darbuose taikys vien tik šią metodologiją. Pagalvokime akimirka, ar rezultatai suteiktų satisfakciją baltarusiams, ar baltarusiai norėtų, kad tokių tyrimų rezultatai taptų mokyklose žiniomis, vertomis perteikti kitoms kartoms, ar jie prisidėtų prie baltarusių savimonės ir tautinės tapatybės formavimo. Mano nuomone – ne! Jei neklystu, konstruktyvizmas yra ne tik iš esmės klaidinga, apgaulinga prieiga, bet ir visiškai ne-naudinga grynai pragmatiniu požiūriu.

Galima pridurti daug papildomų argumentų prieš konstruktyvistinę nuostatą. Įsivaizduokime, kad konstruktyvistų postulatai teisingi ir kad tyrinėdami tautos istoriją, naudojames „kolektyvinio vaizdinio apie tautą“ kategorija. Tačiau grupinė autoidentifikacija ir tautinė savimonė vis dėlto yra daugių daugiausia vienas iš veiksmų, atsakingų už tautos genezę. Taigi jis nėra vienintelis veiksnys. Žinoma, galima kelti klausimą, ar jis yra būtinoji sąlyga. Jeigu toji „tautinė vaizduotė“ yra vienas iš tautą kuriančių veiksmų, tai konstruktyvistinė prieiga, kuri ją iškelia iki vienintelio veiksmo rango, daro mokyklinę klaidą *pars pro toto*. Dar daugiau, net jeigu pripažintume, kad kolektyvinės vaizduotės generavimas tautinės bendrijos tema yra būtinoji tautos atsiradimo sąlyga, tai nereikštų, kad neegzistuoja dar ir kiti būtinieji jos atsiradimo veiksniai. Konstruktyvizmas ne tik begėdiškai nemato čia loginio ryšio trūkumo, bet taip pat ignoruoja kitus minėtus konstitutyvinius tautos faktorius.

Apibendrinamas pasakysiu, kad rimtai traktuoti konstruktyvizmo metodologiją tiriant tautą yra niekuo nepagrįsta. Dar daugiau, manyčiau, kad tai yra intelektualiai kenksminga. Piotr Rudkouski teisingai ją kritikuoja, tačiau be reikalo užima jos atžvilgiu pernelyg santūrią poziciją. Konstruktyvizmas gali būti pseudointelektualinė įdomybė, tačiau tautos genezės istorijos tyrimai negali su ja sieti jokių esmingų pažintinių lūkesčių.

Iš lenkų kalbos vertė
Dalius Viliūnas

Social Constructivism Is an Intellectual Exclamation. Some Comments for Piotr Rudkouski's Article

Summary

After reading Piotr Rudkouski's text "Is Social Constructivism an Appropriate Remedy for National Identity Problems? A Belarusian case", it is necessary to approve his negative opinion on the methodology proposed by constructivists in the study of nation – in this case, the genesis of the Belarusian nation, confirming that the methodology is intellectual fraud.